

Семінарське заняття 1

Об'єкт та предмет електоральної соціології. Роль та місце електоральної соціології в системі соціогуманітарних наук

План

1. Предметне поле електоральної соціології. Об'єкт та предмет електоральної соціології.
2. Методи та методологія електоральної соціології.
3. Функції електоральної соціології.
4. Електоральна соціологія в системі соціогуманітарних наук.

Ключові поняття: електоральна соціологія, соціологія виборів, соціогуманітарні науки, функції електоральної соціології, методи електоральної соціології, методологія електоральної соціології.

Методичні вказівки до семінару

Підготовка до першого семінарського заняття передбачає актуалізацію у студентів знань з курсів: «Теорія політики», «Топологія політичного простору», «Політологія».

При відповіді на перше питання студенти повинні на основі знань, отриманих у рамках курсів «Теорія політики», «Топологія політичного простору» та «Політологія», проаналізувати погляди на предмет та об'єкт електоральної соціології представників західної соціологічної думки початку та першої половини ХХ століття (Мерріам Ч. та Гознелл Г., Ласуелл Г., Лазарсфельд П., Берельсон Б., Даунс Е.), представників «сучасної західної електоральної соціології» (Ноель-Нойман Е., Ліпсет С., Роккан С., Фіоріна М., Мішель Г., Брюле М. та ін.), представників російської соціологічної думки (Амелін В., Голосов Г., Левада Ю., Шестопал О., Ядов В. та ін.), представників вітчизняної електоральної соціології (Вишняк О., Головаха Є., Городяненко В., Паніотто В., Полторак В., Хмелько В., Чурилов М. та ін.). Крім того, студент повинен навести новітні погляди на предмет та об'єкт електоральної соціології, дати сучасне визначення електоральної соціології та специфіку її розвитку в сучасній соціологічній науці.

Для відповіді на друге питання студент повинен актуалізувати свої знання з курсів: «Вступ до спеціальності» (що стосується специфіки методів збору соціологічної інформації), «Програмування соціологічного дослідження» та «Історія соціології». Повна відповідь на це запитання передбачає: по-перше, знання основних методів дослідження електорального простору та його структурних елементів; по-друге, розуміння основних теорій та концепцій в соціології, в рамках яких досліджувались електоральні процеси та явища.

Розгляд третього питання передбачає знання студентами основних функцій електоральної соціології, до яких зокрема відносяться: теоретико-пізнавальна, прогностична, регулююча, практична, інформаційна, виховна, світоглядно-ідеологічна, описова та ін.

Викладач: Кузьмичова Н.Ю.

Для відповіді на четверте питання студент повинен знати роль та місце електоральної соціології в системі соціогуманітарних наук. Зокрема, специфіку взаємодії електоральної соціології та політології, електоральної соціології та електоральної психології, електоральної соціології та філософія виборів та ін. Крім того, студент повинен продемонструвати знання зі специфіки взаємодії електоральної соціології з іншими спеціальними та галузевими соціологіями. Наприклад, електоральна соціологія та соціологія політики, електоральна соціологія та соціологія права, електоральна соціологія та соціологія виборів (виборчого процесу).

Семінарське заняття 2***Теоретико-методологічні передумови виникнення електоральної соціології*****План**

1. Підвалини електоральної соціології. Електоральні дослідження в США в кінці XIX – першій половині XX століття.
2. Виникнення електоральної соціології в Західній Європі у другій половині XX століття.
3. Підвалини формування електоральної соціології в незалежній Україні.

Ключові поняття: електоральна дослідження, електоральні опитування, електоральний прогноз, соціологічна служба, соціологічний центр.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання передбачає знання студентом особливостей виникнення електоральної соціології. Зокрема, студент повинен проаналізувати специфіку застосування соціологічних досліджень політичного та електорального просторів наприкінці XIX - в першій половині XX століття. Роль ЗМІ у розвитку та популяризації соціологічних досліджень під час передвиборчих кампаній. Поява та розвиток дослідницьких центрів та служб в США. Становлення та діяльність Американського інституту громадської думки Джорджа Геллапа. Проблеми професіоналізації соціологічних досліджень в політичному просторі в США у 20-30-х роках XX століття. Крім цього, студент повинен проаналізувати специфіку діяльності соціологічних центрів та інститутів у другій половині XX століття. В другій частині відповіді студенту необхідно зосередити увагу на розвитку теоретичних концепцій електоральної поведінки, що почали з'являтися в політичній соціології США завдяки чиказькій соціологічній школі. Особливу увагу слід зосередити на концепціях Мерріам Ч. та Гознелл Г. Також необхідно розкрити сутність концепцій динаміки електоральної поведінки та електорального вибору Ласуелла Г., Лазарсфельда П., Берельсона Б. та Даунса Е. Окремо необхідно проаналізувати перспективи розвитку електоральної соціології в США.

Відповідь на друге питання повинна складатися з двох змістових блоків. У рамках першого – студент повинен продемонструвати знання особливостей становлення та розвитку електоральної соціології у Франції. Для цього треба проаналізувати діяльність Французького інституту досліджень громадської думки (під керівництвом Ж.Стецеля). Крім того, дослідити специфіку роботи альтернативних соціологічних центрів та інститутів у 60-70-х роках XX століття. В рамках другого – студент повинен продемонструвати знання особливостей становлення та розвитку електоральної соціології в Німеччині. Зокрема, слід акцентувати увагу на аналізі діяльності Алленсбахського дослідницького інституту та його керівників – Е.Ноель-Нойман. Аналізуючи їх концепції, необхідно

розглянути специфіку та методика проведення масових опитувань в електоральному просторі.

Відповідь на третє питання передбачає аналіз студентом соціологічних досліджень та соціологічних прогнозів, які мали місце в Україні в 90-х роках ХХ століття. Перш за все, необхідно проаналізувати Президентські вибори 1991 року. Цей аналіз повинен базуватися на дослідження провідних в той час соціологічних служб та центрів (Інститут соціології НАН України, соціологічна служба Верховної Ради України, науково-дослідний центр «Психогенез» Київського університету, кафедра соціології університету «Києво-Могилянська академія» та ін.). По-друге, необхідно проаналізувати специфіку соціологічного забезпечення парламентських виборів 1994 року. В контексті цих виборів слід зауважити на проблеми соціологічних прогнозів та якості проведення соціологічних досліджень. Дуже важливим для розуміння специфіки розвитку електоральних досліджень та електоральної соціології в цілому в незалежній Україні, є аналіз соціологічних досліджень та прогнозів під час проведення президентських виборів 1994 року. Це перші в історії України вибори коли практично всі соціологічні служби та центри прогнозували перемогу Л.Кравчука, а переміг Л.Кучма. Саме після цих виборів соціологи суттєво переглянули свої підходи щодо соціологічного супроводу виборчих кампаній (змінивши не тільки методики проведення електоральних досліджень, а й сам підхід до проведення і підготовки таких досліджень). Фактично почала розвиватися електоральна соціологія в Україні.

Семінарське заняття 3

Розвиток електоральної соціології в Україні: персоналії та напрямки

План

1. Електоральні дослідження в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття.
2. Підвалини формування електоральної соціології в незалежній Україні.
3. Етапи розвитку електоральної соціології в Україні.
4. Перспективи та тенденції розвитку електоральної соціології в сучасній Україні.

Ключові поняття: соціологічний центр, соціологічна служба, моніторинг, опитування, телефонне інтерв'ю, Соціологічна асоціація України.

Методичні вказівки до семінару

Електоральні дослідження фактично були відсутні протягом всієї історії розвитку СРСР, до складу якого входила й Україна. Лише наприкінці існування СРСР, а саме в 1989 році під час проведення виборів депутатів СРСР, вперше в історії радянської України було проведено цілий ряд опитувань у формі анкетування та телефонне інтерв'ю. Тому, відповідаючи на перше питання семінарського заняття, студенту слід зосередити свою увагу не тільки на різновидах соціологічних досліджень, що використовувалися під час виборів 1989 та 1990 років, а й на методиках, які було запропоновано соціологами в той час. Для більш якісної відповіді на поставлене запитання необхідно більш детально зупинитися на аналізі соціально-політичної та економічної ситуації в СРСР та УССР наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття.

Відповідь на друге питання передбачає аналіз студентом соціологічних досліджень та соціологічних прогнозів, які мали місце в Україні в 90-х роках ХХ століття. Перш за все, необхідно проаналізувати Президентські вибори 1991 року. Цей аналіз повинен базуватися на дослідження провідних в той час соціологічних служб та центрів (Інститут соціології НАН України, соціологічна служба Верховної Ради України, науково-дослідний центр «Психогенез» Київського університету, кафедра соціології університету «Києво-Могилянська академія» та ін.). По-друге, необхідно проаналізувати специфіку соціологічного забезпечення парламентських виборів 1994 року. В контексті цих виборів слід зауважити на проблеми соціологічних прогнозів та якості проведення соціологічних досліджень. Дуже важливим для розуміння специфіки розвитку електоральних досліджень та електоральної соціології в цілому в незалежній Україні, є аналіз соціологічних досліджень та прогнозів під час проведення президентських виборів 1994 року. Це перші в історії України вибори коли практично всі соціологічні служби та центри прогнозували перемогу Л.Кравчука, а переміг Л.Кучма. Саме після цих виборів соціологи суттєво переглянули свої підходи щодо соціологічного супроводу виборчих кампаній (змінивши не тільки методики проведення електоральних

Викладач: Кузьмичова Н.Ю.

досліджень, а й сам підхід до проведення і підготовки таких досліджень). Фактично почала розвиватися електоральна соціологія в Україні.

Відповідь на третє питання повинна враховувати фактичний матеріал по відповідям на перші два питання семінарського заняття. Зокрема, для якісної відповіді на третє запитання студент повинен виокремити основні етапи розвитку електоральної соціології: зародження електоральної соціології (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття), формування предметного поля електоральної соціології (середина 90-х ХХ століття до 2004 року), криза електоральної соціології (2004 – 2008 роки), розквіт електоральної соціології (з 2009 року). Детальний аналіз кожного з перелічених етапів є запорукою якісної відповіді.

В рамках відповіді на четверте питання студент повинен спрогнозувати розвиток електоральної соціології в Україні спираючись на факти та дані стосовно розвитку електоральної соціології за останні 20 років.

Семінарське заняття 4

Електоральне поле: поняття та структура

План

1. Електоральне поле та електоральний простір: особливості співставлення.
2. Особливості функціонування електорального поля.
3. Топологічні характеристики електорального поля.
4. Електоральне поле сучасної України.

Ключові поняття: простір, поле, політичний простір, політичне поле, електоральний простір, електоральне поле, топологія, логіка електорального поля, агент, актор, диспозиція, локус, анклав, habitus.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання студент повинен розвести такі поняття як: простір та поле, політичний простір та політичне поле, електоральний простір та електоральне поле. Методологічною базою відповіді має бути просторова концепція П.Бурдьє. Крім цієї концепції, студент повинен знати та використовувати у своїй відповіді погляди на сутність та природу політичного та електорального простору/поля таких науковців, як: Ю.Качанов, М.Шматко, К.Левін, О.Філіпов, В.Полторак та ін. Завершуючи свою відповідь студент має чітко розвести поняття електоральний простір та електоральне поле.

Відповідь на друге питання семінарського завдання передбачає знання природи та специфіки функціонування електорального поля. Зокрема, студент повинен чітко виокремити основні структурні елементи електорального поля (актори, диспозиції, позиції, habitus). При цьому необхідно розкрити специфіку їх взаємодії, підкріпивши свою відповідь прикладами. На особливу увагу заслуговує аналіз якісних характеристик суб'єктів електорального поля. Студент має розвести такі поняття, як: «суб'єкт» політики, актор та агент електорального поля. Закінчуючи свою відповідь студент повинен чітко сформулювати мету, основні закони та логіку функціонування електорального поля.

Електоральне поле, як і будь-яке інше поле політичного простору має свої властивості: еластичність, динамічність, неоднорідність. Саме розкриттю сутності цих властивостей електорального поля й повинна бути присвячена відповідь студента на третє питання семінарського заняття. Крім того, говорячи про топологічні характеристики електорального поля студент повинен окремо зупинитися на аналізі локусів та анклавів. Аналіз цих структурних елементів дозволить в подальшому зрозуміти специфіку електоральної поведінки виборців України, використовуючи не класичний поділ на «західну» та «східну» моделі, а більш диференційований.

Відповідь на четверте питання передбачає використання знань отриманих для відповіді на перші три запитання семінарського заняття. Зокрема, по-перше, студент повинен проаналізувати електоральне поле сучасної України ґрунтуючись

Викладач: Кузьмичова Н.Ю.

на знаннях стосовно основних елементів електорального поля (актори, диспозиції, позиції, habitus). По-друге, студент повинен, розглядаючи топологічні характеристики електорального поля України, виокремити специфічні локуси та анклав, використовуючи статистичний та емпіричний матеріал передвиборчих перегонів та офіційних результатів виборів.

Семінарське заняття 5
Типології суб'єктів електорального поля

План

1. Суб'єкти та агенти електорального поля.
2. Типи та види суб'єктів політики в електоральному полі.
3. Класифікація агентів електорального поля.
4. Електорат: поняття та характерні риси.

Ключові поняття: суб'єкт політики, агент політики, актор, електорат, агент електорального поля.

Методичні вказівки

У ході відповіді на перше питання студент повинен розтлумачити поняття «суб'єкт електорального поля» та «агент електорального поля». При цьому, відповідь повинна містити знання щодо специфіки та сутнісних характеристик понять «суб'єкт», «агент», «актор», отриманих під час вивчення курсу «Загальна соціологічна теорія». Базовим для розуміння сутності поняття «агент електорального поля» має бути концепція політичного простору П.Бурдьє.

При відповіді на друге питання семінарського заняття студент повинен актуалізувати знання, отримані під час вивчення курсу «Теорія політики», зокрема теми: «Суб'єкти політики та політичного простору». На базі цих знань студент повинен проаналізувати основні типи суб'єктів політики, які беруть участь у виборчому процесі, запропоновані відомою російською вченою Т.Заславською. Крім того, необхідно окремо зупинитися на аналізі типів особистості в залежності від її ставлення до політики, запропонованих українським вченим С.Білоусовим. Наприкінці відповіді студент повинен проаналізувати типи суб'єктів політики, які мають місце в сучасному електоральному полі України.

Відповідь на третє питання є логічним продовженням відповіді на друге запитання. Студент має розкрити сутність та специфіку таких агентів електорального поля як: інструментальні, діяльнісні, функціональні та соціальні. Аналізуючи кожний з видів агентів електорального поля студент має підкріпити надані характеристики конкретними прикладами з електорального поля України.

На сьогодні в громадській думці сформувалося своє визначення електорату. Здебільшого це визначення далеке від наукової практики. Саме тому, в рамках відповіді на четверте питання семінарського заняття студент повинен з наукової точки зору проаналізувати сутнісні характеристики та специфіку поняття «електорат» в історичній ретроспективі. Надалі студент має розкрити сутність правового, соціологічного та політологічного підходів до трактування електорату та його характеристик. Крім цього, необхідно охарактеризувати основні види електорату та виокремити фактори, що впливають на електоральну поведінку.